

УДК 7+37(477.43) «18/19»

Козловська М.П.

Кам'янець-Подільський національний
університет імені Івана Огієнка

СПЕЦИФІКА ХУДОЖНЬО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПОДІЛЛІ КІНЦЯ ХІХ – ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТЬ

Козловська М.П. Специфіка художньо-педагогічних процесів на Поділлі кінця ХІХ – початку ХХ століть. У статті аналізуються специфіка та особливості художньої освіти на Поділлі в українському культурологічному просторі кінця ХІХ – початку ХХ ст. Досліджено зародження та подальший розвиток Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи. Визначено актуальні для сьогодення тенденції художньої освіти, які вдосконалювалися і примножувались за допомогою гуманізації освітнього процесу засобами мистецтва.

Ключові слова: художня освіта, педагогічна діяльність, традиції.

Козловская М.П. Специфика художественно-педагогических процессов на Подолье конца ХІХ – начала ХХ веков. В статье анализируются специфика и особенности художественного образования на Подолье в украинском культурологическом пространстве конца ХІХ – начала ХХ вв. Исследовано зарождение и дальнейшее развитие Каменец-Подольской художественно-промышленной школы. Определены актуальные для современности тенденции художественного образования, которые совершенствовались и умножались посредством гуманизации образовательного процесса средствами искусства.

Ключевые слова: художественное образование, педагогическая деятельность, традиции.

Kozlovska M.P. The specifics of artistic and pedagogical processes at the end of the nineteenth-beginning of the twentieth centuries. The article analyses the specifics and the peculiarities of art education on the territory of Podillia in the Ukrainian culturalological space of the end of the 19th.-beg. of the 20th. centuries. It researches the origin and the further development of Kamyanets-Podil'ska art-crafts school. Defines the trends of art education significant for the present day. The latter were constantly enriched, improved and increased in educational institutions with the help of humanization of the educational process by means of art.

Key words: art education, teaching activity, traditions.

Постановка проблеми дослідження.

Дослідження характерних рис художньо-педагогічного життя окремого регіону важливе для загальних мистецьких процесів, що відбувались у державі. Аналіз творчих реалій певних періодів сприяє розкриттю цілісної картини художньо-педагогічного розвитку країни, що залежить від географічного розташування, суспільного становища та мистецьких впливів. Фундаментальні дослідження культурно-мистецьких процесів на Поділлі в кінці ХІХ – на початку ХХ століть сприятимуть визначенню ролі творчих особистостей, а також відповідного місця мистецьких об'єднань та художніх шкіл у культурному житті України.

Відродження української національної культури протягом століть відбувалось поетапно і зникало після чергового занепаду. Так сталося і в українському художньо-педагогічному процесі наприкінці ХІХ – початку ХХ століть, де художні школи Києва, Львова, Харкова, Одеси досягли помітних успіхів у підготовці фахівців.

Саме в цей час відзначилася і подільська художня школа, яка у 1905 – 1937 рр. підготувала плеяду відомих художників, майстрів декоративно-ужиткового мистецтва. Школа була заснована у 1905 році художником В'ячеславом Розвадовським як художня школа-інтернат для сільських дітей. Але в 1908 році школа була закрита, а В. Розвадовський змушений був покинути Кам'янець-Подільський через переслідування за національні погляди на процес освіти в художній школі. Сьогодні в одному ряду з класиками українського образотворчого мистецтва ХХ століття, поряд з іменами Ф. Кричевського, Г. Нарбута, О. Мурашка, М. Бойчука, О. Новаківського, І. Труша, гідне місце займають художники Поділля: В. Розвадовський, В. Гагенмейстер, П. Холодний, М. Роот, О. Грен.

Проте проблема специфіки художньо-педагогічних процесів художньої освіти на Поділлі не була досліджена в повній мірі. Науковці лише поверхнево торкалися окремих аспектів її розвитку, відокремлено розглядали педагогічну діяльність певних художників. Залишалися невідомими прізвища багатьох фахівців, творчі і педагогічні пошуки яких стали основою для становлення і розвитку професійної художньої освіти не лише в даному регіоні. Художньо-просвітницька діяльність на Поділлі в кінці ХІХ – на початку ХХ століть набула значного злету, що зумовлює необхідність дослідження її в контексті розвитку української професійної художньої освіти.

Аналіз дослідницьких публікацій. Окремлено та проаналізовано коло історичних, мистецтвознавчих та культурологічних джерел, у яких автори в тій чи іншій мірі торкаються питань розвитку художньої освіти в Україні кінця ХІХ – початку ХХ століть; подано інформацію про різні аспекти творчої діяльності подільських художників-педагогів. Зокрема, Ольга Володимирівна Ерн (Гагенмейстер) – донька кам'янецького художника, директора художньо-промислової школи (пізніше технікуму) в Кам'янці-Подільському, графіка і кераміста Володимира Гагенмейстера, займалась дослідженням творчості деяких художників і оцінкою їх вкладу в розвиток національної художньої освіти. Стаття С. Білоконя «Білі круки» Подільського друкарства», висвітлює життєві і творчі шляхи В. Розвадовського, В. Гагенмейстера,

Надійшла до редакції 30.10.2013

М. Роота, аналізує їх внесок в українське мистецтво та художньо-педагогічну скарбницю. Важливі аспекти становлення і розвитку національної школи України розкрили Л. Баїк, В. Борисенко, Л. Вовк, О. Дубасенюк, Н. Калениченко, В. Кремень, І. Курляк, С. Мельничук, О. Сухомлинська, М. Ярмаченко та ін. Проблеми розвитку художньої освіти на Поділлі привертала увагу таких дослідників, як Л. Анохіна, А. Данилюк, Є. Дегтяр, П. Жолтовського, Д. Крвавича, Т. Михайлова, А. Чебикіна, Р. Шмагало.

Проблема дослідження мистецько-педагогічного доробку художників Поділля в тому, що залишилось багато білих плям, невідомих імен видатних митців-педагогів, їх методів і прийомів викладання мистецтва. Дотепер ці питання знаходяться поза увагою сучасних науковців.

Метою даної статті є аналіз специфіки художньо-педагогічних процесів на Поділлі кінця XIX – початку XX ст.

Виклад основного матеріалу. Поділля – це дуже своєрідний в етнокультурному відношенні регіон, який увібрив духовно-культурні традиції і надбання не тільки українського народу, але й польського, російського, єврейського, молдавського, вірменського. Ця земля виховала багато художників, стала для них джерелом натхнення. Її природа, багатовікова історія, нашарування традицій культур, які паралельно існували багато віків, створили автентичний народний мистецький осередок, чим приваблювали до себе погляди не лише земляків, а й дальніх сусідів. Народне мистецтво найяскравіше характеризує національні особливості мистецтва – це «минуле в сучасному». З минулим народні художні твори єднає традиція та колективний спосіб її урегулювання. Лише завдяки незліченним повторенням схем, мотивів, образів, форм утверджується художня традиція і передається з покоління у покоління, удосконалюючись і набуваючи чарівної довершеності.

Кінець XIX – початок XX століть для Поділля характеризувався відродженням інтересу до народної творчості, виникненням навчальних закладів, прагненням віднайти національне обличчя на тлі ретроспективізму, пошуків великого стилю в минулих епохах. Модерн, як реакція на еkleктичні запозичення з мистецької спадщини минулого, знаходить своє відображення і в подільській культурі. У прихильників модерну, який ще називали «вінцем двадцятого століття», інтерес до відтворення ритмів і форм живої природи проявився у стилізованих орнаментальних мотивах та декорі. Поєднання інтересів митців до національної спадщини та різностильових орнаментальних мотивів спричинило гостре зацікавлення їх народним українським мистецтвом, а особливо – традиційними орнаментальними мотивами [1:13]. Тому в цей же період на Поділлі з'являються перші ентузіасти, метою яких є розвиток художньої освіти і створення мистецьких осередків для залучення широких мас населення до художньої культури. XX століття, намагаючись відійти від «старовинної схоластики», вводить багато інновацій в навчально-виховний процес. Розробляються доступніші методи і методики, складаються цілі програми з оволодіння образотворчими дисциплінами. Навчання ведеться поступово з логічною послідовністю, починаючи від найпростіших елементів до складних образів і постановок.

Художньо-педагогічна освіта на Поділлі бере свій початок із творчої спадщини Івана Андрійовича Васькова, вчителя малювання та чистописання Кам'янець-Подільської гімназії, який народився у XIX столітті та віддав чверть свого життя педагогічній справі. Він був талановитим художником, представником однієї з категорій майстрів минулого століття, що зробили надзвичайно багато для поширення образотворчої грамоти, для прилучення до мистецтва широких мас учнівства – від повітових училищ до університетів. Ця практика відчутно впливала на формування естетичних смаків, духовну атмосферу в середовищі міської інтелігенції. Обмежена вузькою сферою попиту, їх діяльність, хоча часто і не мала широкого суспільного резонансу, проте залишила помітний слід в історії культурного життя України. Вклад Васькова у розвиток художньої школи Поділля надзвичайно великий. Він поклав початок професійному підходу до викладання спеціальних образотворчих дисциплін, підніс на належний рівень академічний малюнок, будувал навчальний процес, притримуючись академічної школи у живописі.

Художньо-педагогічний доробок І. Васькова продовжили: І. Грейм, В. Розвадовський, В. Гагенмейстер, М. Роот, М. Добровольський, І. Захаров, Г. Журман, О. Адамович, Д. Жудін, Т. Вторжецький, В. Коренев, А. П'янкова, І. Климентович, Н. Вишнеvsька, О. Грен і багато інших. На жаль, дуже мало архівних матеріалів містять інформацію про вчителів малювання даного періоду [4:133-135].

Здійснений аналіз архівних джерел дає підстави стверджувати, що яскравою сторінкою розвитку художньої освіти на Поділлі є творчість художника-передвижника В. Розвадовського, який жив і працював тут у 1904 – 1908 роках. На жаль, вивченню творчої спадщини В. Розвадовського приділяється мало уваги, хоча він був засновником першої та єдиної художньої школи для сільських дітей в Україні цього періоду. В. Розвадовський організував пересувні виставки картин художників по Україні (1904, 1905), створив дитячу художню школу-інтернат для сільських дітей, проводив бесіди з мистецтва та народної творчості в селах Поділля, організував художньо-керамічну майстерню в Кам'янці-Подільському, активно популяризував подільське декоративно-ужиткове мистецтво [3:133-135].

Одним з перших навчальних закладів на Поділлі, що давав художньо-ремісничу освіту й сприяв розвитку місцевих народних промислів, зокрема гончарства, була Кам'янець-Подільська художньо-промислова школа. Виникнення цього навчального закладу в тодішній провінції царської Росії стало можливим завдяки зусиллям В. Розвадовського. У 1905 р. художник влаштував виставку своїх картин у Кам'янець-Подільську і у тому ж році звернувся в Імператорську Академію мистецтв з проханням про відкриття художньої школи для сільських дітей.

Художні класи почали працювати з 1905 р. у приміщенні поряд з давнім сховищем Подільського церковного історико-археологічного товариства. Очоловав школу сам В. Розвадовський, класи існували на кошти, виділені частково Подільською земською управою, а частково на гроші від сплати за навчання і субсидію Петербурзької академії живопису у розмірі 1500 руб.

Школа була направлена на навчання селянських дітей образотворчого мистецтва та підготовку майстрів гончарного профілю. В основу діяльності Кам'янець-Подільської художньо-ремісничої навчальної майстерні, за статутом (1911), покладено прагнення сприяти розвитку, головним чином, гончарного виробництва на Поділлі шляхом підготовки спеціалістів-інструкторів з художнього та утилітарного керамічного виробництва, а також загального розвитку в учнів графічної та образотворчої грамотності та виховання художнього смаку, необхідного не тільки для розвитку декоративно-ужиткового мистецтва, а й для загальної художньої вихованості. Підсумком навчання в ремісничій школі було виконання екзаменаційної, так званої кваліфікаційної роботи, за що й давалося звання майстра кераміки. До цього слід додати ще й те, що велика частина учнів була селянського походження. Отримуючи високу професійну підготовку, випускники мали, з одного боку, новий заробіток, а з іншого – поширювали і прищеплювали чуття і любов до краси, виховували художній смак [2:6].

Після В. Розвадовського майстернею завідував М. Роот – випускник Академії мистецтв. Цей чудовий вчитель, митець, керівник лише за кілька років перебування в Кам'янці-Подільському встиг зробити надзвичайно багато для школи, запровадивши викладання багатьох загальноосвітніх та спеціальних предметів. Він чітко усвідомлював важливість підготовки спеціалістів, які б могли не лише розробити виріб, але й виконати його в матеріалі.

Про свої плани щодо організації навчально-виховного процесу в школі Микола Федорович писав: «Цей навчальний заклад, єдиний на Поділлі, представляє той новий тип художньо-ремісничих шкіл, які насаджуються Міністерством Торгівлі і Промисловості для підняття і розвитку тих видів позаземлеробних народних промислів – ремісничих і кустарних, в яких цінність предметів виробництва залежить від ступеня художності їх роботи. В особливому занепаді знаходиться гончарний промисел, що і зараз приваблює десятки тисяч робочих рук: примітивні способи обробки глини, невміння підганяти глазурі, незнання запитів сучасної керамічної техніки і вимог ринку знецінюють роботу гончарів...» [5:272].

Тому в основу діяльності Кам'янець-Подільської художньо-ремісничої навчальної майстерні було покладено прагнення розвивати гончарне виробництво в Подільській губернії шляхом підготовки спеціалістів з художнього і утилітарного керамічного виробництва. Одночасно в учнів розвивали графічну грамотність й художній смак, які необхідні й для інших видів декоративно-прикладного мистецтва.

Пізніше, з 1916 року і аж до закриття, директором школи було призначено В. Гагенмейстера, випускника Санкт-Петербурзького училища Штігліца. Практичний досвід викладачів школи, випускників Коломийської гончарної школи, Миргородської художньо-промислової школи, Стrogанівського училища він спрямовував в єдине художньо-педагогічне русло.

В. Розвадовський, М. Роот та В. Гагенмейстер зробили вагомий внесок у розвиток професійної художньої освіти України. Зусиллями всього викладацького складу школи було закладено автентичні регіональні особливості подільської художньої школи. В різні періоди

1908–1922 рр. у школі викладали М.Добровольський, І. Захаров, Г. Журман, О. Адамович, Н. Вишневська, Л. Розов, А. Вронський, В. Завадський, О. Ялковський, М. Корицький, М. Романів [7:13-18].

У 1930 році художньо-промислову школу було перетворено на склокерамічний технікум. Він мав технічне спрямування і готував спеціалістів для керамічної промисловості. Функціонував до 1933 року, після чого студентів було переведено в технікум до міста Балахни Горьківської області.

За час діяльності школи виробили її вихованців, більшість яких була витримана в стилістиці народного мистецтва Поділля, експонувалися на багатьох європейських виставках: в Єдинцях (1905), в Санкт-Петербурзі (1913), в Києві (1913), на художньо-промисловій виставці в Берліні (1914), в Ліоні (1914), на сільськогосподарській виставці в Москві (1922), на Всесоюзній кустарній виставці в Москві (1923) [8].

Висновки. Діяльність Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи — це яскраве віддзеркалення процесів, пов'язаних із розвитком української професійно-художньої освіти на початку ХХ ст. Вона може слугувати унікальним зразком для підготовки в сучасних умовах спеціалістів на основі гармонійного поєднання ремісничої підготовки з художнім вихованням. Аналіз діяльності Кам'янець-Подільської художньо-промислової школи і стану художньої освіти на Поділлі визначив актуальні для сьогодення тенденції, які в навчальних закладах художньої освіти досліджуваного періоду постійно збагачувалися, вдосконалювалися і примножувалися. Це – гуманізація та гуманітаризація освітнього процесу засобами образотворчого мистецтва; вплив мистецтва на загальний духовний розвиток особистості; взаємозв'язок усіх форм художньої освіти (академічної, модерністської, народної); пріоритет духовного і морально-релігійного компонентів у художньо-естетичному вихованні; вдосконалення засобами образотворчого мистецтва професійно-педагогічної підготовки вчителя; вдосконалення різних видів і форм організації художньої діяльності на основі українського декоративно-ужиткового мистецтва з використанням кращих зразків світового мистецтва; культурно-просвітницька орієнтація художньої освіти в навчальних закладах різного типу.

Примітки:

1. Данилюк А. Можна прожити двічі / А. Данилюк // Україна. – 1990. – №7. – С.12-13.
2. Дегтяр К. Донести до людей / К. Дегтяр // Прапор Жовтня. – 1989. – 9 вересня – С.6.
3. Масол Л.М. Художня культура України: Навч. посібник / Л.М. Масол, Г.І. Никало, О.І. Веселовська // – Київ: Вища школа, 2006. – 239 с.: іл.
4. Попик О. Художня освіта України ХХ століття / О. І. Попик // Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського педагогічного університету. – Кам'янець-Подільський. – 2002. – Частина II. – С.130-135.
5. Попик О.І. Мистецька освіта Хмельниччини / О. І. Попик // Вісник Української Академії державного управління при Президенті України. – К.: Видавництво УАДУ.– 2001. – №2.– Частина I. – С.271-272.
6. Соколюк Л. Проблема національного стилю в українському мистецтві першої третини ХХ століття / Л. Соколюк // Мистецтвознавство України: Збірник наукових праць. Вип.3. – Київ, 2003. – С. 25-31.
7. Український живопис ХІХ – поч. ХХ ст.: Галерея, К.: Артанія Нова. – 2005 р. – 272с.
8. Фонди Кам'янець-Подільського історичного музею-заповідника. Тека №507. – док РІП 16156.